HEŞT BEHİŞT
VIII. KETÎBE
II. BAYEZİD DÖNEMİ 1481-1512

İdris-i Bidlîsî

HEŞT BEHİŞT
VIII. KETÎBE
II. BAYEZİD DÖNEMİ 1481-1512

Çeviren
Vural Genç

TÜRK TARİH KURUMU
ANKARA ♦ 2024

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI III-2. DİZİ - SAYI: 6[b]
Sertifika No: 43191

Heşt Behişt VIII. Ketîbe II. Bayezid Dönemi 1481-1512

Özgün Adı

هشت بهشت
دفتر هشتمین از تاریخ هشت بهشت

İdris-i Bidlîsî

Çeviren

Vural Genç

İnceleyiciler

Mustafa Çiçekler ♦ Hicabi Kırlangıç

Metin Denetimi

Elif Aydınbaş

1. Baskı: Ankara 2024. (2000 adet)

ISBN 978-975-17-5818-7

Sayfa Tasarımı

Elif İrem Doğan Demir

Kapak Tasarımı

Emine Çakır

Türk Tarih Kurumu
Hacettepe Mahallesi Kızılay Caddesi No: 1 06230 Altındağ/ANKARA
Tel: +90 312 310 23 68 ♦ Fax: +90 312 310 16 98
ttk.gov.tr ♦ emagaza-ttk.ayk.gov.tr

Baskı

Neyir Matbaacılık
Matbaacılar Sit. 1341. Cd. No: 62 İvedik OSB - Yenimahalle/ANKARA
Tel: +90 312 395 53 00 • info@neyir.com • Sertifika No: 49891

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre bu eserin bütün yayın, tercüme ve iktibas hakları Türk Tarih Kurumuna aittir.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ..... IX
KISALTMALAR..... XI
GİRİŞ.....XIII

I. İDRİS-İ BİDLÎSÎ'NİN HAYATI VE HEŞT BEHİŞTİ

A. Hayatı (1457-1512).....XIII
B. Heşt Behişt Nasıl Okunmalı?..... XVII

KAYNAKLAR.....XXV

ÇEVİRİ METİN HEŞT BEHİŞT VIII. KETÎBE II. BAYEZİD DÖNEMİ 1481-1512 1

MUKADDİME 6

Zamanın Sultanlarından Olan Bu Sultan'ın Seçilmesindeki İlâhî Lütuflar ve Cihan Sultanlarına Karşı Üstünlüğü

SEKİZİNCİ DEFTERİN TALİ'ASI 23

BİRİNCİ KISIM 23

Sultan'ın İzleri İki Cihanda Bu Yeryüzü Hüsrevinin Ayrılmaz Parçalarından Olan Rahmanî Ahlâk ve Ruhanî Sıfatlarını Beyan Eder

İKİNCİ KISIM.....60

Cömert Sultan'ın Rûm Ülkesinde İnşa Ettirdiği Hayır Kurumlarını, Cami ve İbadethanelerini ve Hayratlarını Beyan Eder

TALİ'ANIN TAMAMLANMASI 74

O Mücahidler Sultanının İran Ülkesindeki Muasırı Melik ve Sultanların Ahvalini Beyan Eder

TANRI'NIN YARDIMINI BULAN KETÎBENİN KALBİ 86

Babasının Ölümünden Sonra Zamanın Sultanının Hanedanın Miras Tahtına Cülûsunu Beyan Eder

BİRİNCİ BA'S 101

MEYMENENİN BİRİNCİ DESTANI 101

Sultan'ın Hilafet Tahtına Oturduktan Sonra Karaman'da Kayserlik Davasıyla Ortaya Çıkan Küçük Kardeşi Cem Sultan'ın Fitnesini Ortadan Kaldırmasını Beyan Eder

İKİNCİ DESTAN 117

Cem Sultan'ın Mısır'dan Dönüp Karaman'da Ortaya Çıkmasının Nedenlerini, Sultan'ın İkinci Defa Cem Çelebi'yi Ortadan Kaldırmak İçin Kostantiniyye'den Ayrılmasını ve Sonunda Cem Sultan'ın Yenilmesini Beyan Eder

ÜÇÜNCÜ DESTAN 128

Sultan'ın İslam Memleketlerinin Sınırlarını Zabt Altına Almaya Yönelmesinin, Kaleler ve Evler İnşa Etmesinin, Rilye Yaylağı'na ve Sofya Dağı'na Gitmesinin, Edirne'ye Dönüşte Bazı Ova [Uzunova] ve Dağlarda Avlar ve Eğlenceler Tertib Etmesinin ve Yapılan Tayinlerle Azillerin Sebeplerini Beyan Eder

MEYSERENİN GAZA VE FETİHLERİNDEN İLK DESTAN 135

Mücahidler Sultanının Boğdan Vilayetlerinden Kili ve Akkirman Hisarlarını Fethetmeye Yönelmesi, Bu İki Sağlam Kaleyi Fethetmesi ve Asi Müşriklerin Zelilliğini Beyan Eder

SULTAN'IN FÜTUHATIYLA İLGİLİ MEYSERE KISMININ İKİNCİ DESTANI 148

889 (1484-1485)-901 (1495-1496) Yılları Arasında Meydana Gelen Bazı Muhtelif Olayları, Vezir Ali Paşa'nın Boğdan Kâfirlerine Yönelik Gazasını, Malkoçoğlu Bali Bey ve Mihailoğlu İskender Bey'in Boğdan Gazalarını ve Şâm Hududunda Şöhret Bulmuş Olan Bazı Ümerânın Hezimete Uğratılmasını Beyan Eder

MEYMENENİN DÖRDÜNCÜ DESTANI 155

Mücahidler Sultanının Mısır Sultanı'yla Olan Savaşının ve Muhalefetinin Sebeplerini, Sultan'ın Hersekoğlu Ahmed Paşa'yı Mısır'ın Büyük Emîri Özbeg İle Savaşmaya Göndermesiyle Meydana Gelen Savaşı ve Ahmed Paşa'nın O Savaşta Esir Düşmesini Beyan Eder

MEYMENENİN BEŞİNCİ DESTANI 161

Mısırlı ve Şâmlılarla Savaşıp Onlardan İntikam Alması İçin Vezir Ali Paşa Komutasında Bir Ordu Hazırlanmasını, Arab Memleketleri Hududundaki Kalelerin Tamiri ve Yenilenmesini, İki Taraf Arasındaki Kanlı Savaşları ve Sonuçlarını Beyan Eder

MEYMENENİN ALTINCI DESTANI 169

Mısır ve Şâm Emîrlerinin, Dulkadiroğlu Alaüddevle Bey'in Kışkırtmalarıyla Karaman'a Girmelerini, Din Büyüklerinin Aracılığıyla Mısır Sultanı'yla Mücahidlerin Sultanı Arasında Yapılan Sulhü, Şer ve Fitne Kıvılcımlarının Sönmesini Beyan Eder

MEYSERENİN ÜÇÜNCÜ DESTANI.....178

Sultan'ın, İsyan Eden ve Haraçgüzarlığı Terk Eden Arnavut Vilayetlerinden Bazılarına Gaza Maksadıyla Yönelmesinin Sebeplerini, Mücahid Askerlerin Fetihlerini ve Aldığı Ganimetlerle Sağ Salim O Gazadan Geri Dönmelerini Beyan Eder

MEYSERENİN DÖRDÜNCÜ DESTANI.....183

Bosna Hâkimi Yakub Paşa'nın Engürüs Ümerâsına Yönelik Yaptığı Gaza ve Cihadda Başarılı Olmasını, Feth-i Mübîninin Gerçekleşmesi, Müşriklerin Katledilmesini ve Küffar Memleketinin Dinsiz Melikü'l-Ümerâsı Olan Derencil'in Öldürülmesini Beyan Eder

MEYSERENİN BEŞİNCİ DESTANI 195

Leh Memleketi Padişahı'nın, Küffar Milletinin Taassubuyla Sultan'ın Memleketlerine Taarruz Kastıyla Yönelmesini, Mücahidler Sultanı'nın Leh Ordusuyla Savaşması İçin Malkoçoğlu Bali Bey'i Göndermesini ve Allah'ın Yardımıyla Müslümanların Galib Gelmesini Beyan Eder

MEYSERENİN ALTINCI DESTANI 207

İskender Paşa'nın O Hududu Koruması, Engürüs ve Frenk Melikleriyle Mücadele Etmesi İçin Bosna Vilayetine Tayini, Paşanın Frenk Kâfirlerinin Memleketinde Yaptığı Gazalar ve Yağmalarla Fetih ve Savaşlarını Beyan Eder

MEYSERENİN YEDİNCİ DESTANI.....219

Padişah'ın, Frenk Ülkesine Bağlı Aynebahtı Hisarı ve Memleketiyle Etrafını Fethetmek Maksadıyla Kara Tarafından Ordusunu ve Denizden Gemilerini Teçhiz Etmesini, İslam Ordusunun Denizde Yapılan Muharebelerde Galib Gelmesini ve Sultan'ın O Memleketi Ele Geçirmesini Beyan Eder

MEYSERENİN SEKİZİNCİ DESTANI.....244

Mücahidler Sultanının Mora'daki Frenk Kalelerini Özellikle Moton ve Koron Hisarlarını Fethetmeye Yönelmesini, Bu İki Hisarla Anavarine, Anife ve Asbos Şehrbendlerinin Kutlu Devletin Uğuru ve Yaratıcının Yardımıyla Zabt Edilmesini Beyan Eder

MEYMENENİN YEDİNCİ DESTANI 282

Sultan'ın Moton Gazasına Gittiği Zamanlarda Karaman Havalisinde Meydana Gelen Bazı Hadiseleri, [Acem'den Âl-i Karaman Evladı Olduğunu İddia Eden Birisinin Daşili Vilayetinde Ortaya Çıkmasını], Sultan'ın Geri Dönmesinden Sonra Veziriazam Mesih Paşa'nın Düşmanları Defetmeye Yönelmesini, O Hudud ve Civarda Yeni Kaleler Yapılmasını Beyan Eder

MEYSERENİN DOKUZUNCU DESTANI.....289

Büyük Frenk Beldelerinden Draç Şehri ve Hisarının Fethini, Padişah'ın Savaşa Niyetlenmesini ve O Ülkeyi İstila Etmesini Beyan Eder

MEYSERENİN ONUNCU DESTANI 293

Küffarın İslam Memleketlerinden Midillü Adası'nı Zabt Etmek İçin Dağ Görünümlü Gemileriyle Huruç Etmesini, Kâfirlerin Hisarda Yaptıkları Savaşların Keyfiyetini, Sultan'ın Askerlerinin Üstün Gelmesini, Efrence Padişahı'nın Kardeşi Oğluyla Venedik Ümerâsının Öldürülmesini ve Hezimete Uğrayarak Geri Dönmelerini Beyan Eder

MEYMENENİN SEKİZİNCİ DESTANI 299

Sultan'ın Şehzâdelerinin Sünnet Düğününü, Bu Sünnet Düğününde Sultan Ahmed Han ve Sultan Mahmud Gibi Büyük Sultanların Çocuklar İçin Tertib Ettiği Eğlence Meclislerini Beyan Eder

SEKİZİNCİ KETÎBENİN İKİNCİ BA'SI.....314

İslammedâr Sultan'ın Evlat ve Haleflerinin Haberlerini, Cülûsundan Bugüne Kadar Gelen Devlet Erkânının Büyüklerinin, Memleketin Havâss ve 'Ayânının Zikrini Beyan Eder

SAĞ CENAH.....314

Sultan'ın Hem Cihangirlik Tahtında Oturan Hem de Allah'ın Rahmetine Kavuşan Halef ve Evlatlarını Beyan Eder

Sultan'ın Cennet Bahçelerinde Olan Evlatlarının Destanı

SOL CENAH 340

Saltanat Erkânının Keyfiyetini, Niceliğini, Tertibini ve Yetişmesini, Tahta Cülûsunun Başından Beri Sultan'ın Bu Devlet Erkânından Azil ve Tayin Edilenlerle Ölenlerin Ahvalini Beyan Eder

HAKİKATLERİ YAZAN BU KALEMİN KADER SAYFASINDAN SON SÖZLERİ: HEŞT BEHİŞT'İN HATİMESİ.....418

ŞİKÂYETNÂME 443

DİZİN.....457

EKLER.....469

ÖN SÖZ

Heşt Behişt'in II. Bayezid dönemini ihtiva eden sekizinci cildinin çevirisinden ibaret olan elinizdeki kitap, 2014 yılında tamamladığım doktora tezimin bir kısmına dayanmaktadır. Geçen süre içerisinde söz konusu Farsça çevirinin yeniden gözden geçirilerek yayına hazırlanması lüzumu hâsıl oldu. Kitap, kısa bir girişin ardından okuyucuyu çeviri metinle baş başa bırakır. Daha önce detaylı bir çalışmaya[1] konu olduğu için burada tekrara lüzum görülmeyerek sadece İdris-i Bidlîsî ve *Heşt Behişt*'e dair özet mahiyetteki bilgilerle iktifa edildi. Bidlîsî'nin metin üzerinde yaptığı ekleme ve çıkarmalar, metni okumaya anahtar olabilecek özet bir girişin hazırlanmasını elzem kılmıştır.

Çeviri için ilki II. Bayezid zamanında 1506 yılında ve ikincisi Yavuz Sultan Selim zamanında 1513 yılında tamamlanmış olan iki farklı nüsha (Esad Efendi 2198 ve Nuruosmaniye 3209) esas alınmıştır. Bunlardan 385 varaktan oluşan ilki (Esad Efendi 2198) eserin VII. ve VIII. ketîbelerini ihtiva etmekte olup müellif hattı olan müsvedde nüshalardan birisidir. Hazinede muhafaza edildiği için çeviride esas alınan diğer nüsha (Nurusmaniye 3209) kadar yaygın bir şekilde dolaşıma girememiş ve bu ikincisi kadar istinsah edilememiştir. Çeviri için esas aldığımız Nuruosmaniye 3209, Bidlîsî'nin Mekke'de iken üzerinde çalışıp ekleme ve çıkarmalar yaptığı farklı bir nüshadır. Bu nüsha dibacesi, sekiz cildi ve hatimesiyle eksiksiz bir nüsha olup 621 varaktır. Bu çeviride her iki nüsha da karşılaştırılarak aşağıda çerçevesi çizilecek olan eksiklik ve fazlalıkları belirtilmiştir. Bu karşılaştırma sonucunda ortaya çıkan bilgi, ileride yapılacak çalışmalarda bu iki ana nüshanın da bir arada değerlendirilmesi gereğinin vazgeçilemez olduğunu göstermektedir. Eserin hatime kısmı daha önce doktora tezi olarak çalışılmışsa da sekizinci cildiyle bir bütün oluşturduğu için burada yeniden çevirilerek ana metne eklenmiştir. *Heşt Behişt*'in mevcut nüshalarının bu iki ana nüshadan çoğaltılmış olduğu gerçeği dikkate alınarak diğer nüsha tanıtımlarına gerek duyulmamıştır.

1 Vural Genç, *Acem'den Rum'a Bir Bürokrat ve Tarihçi: İdris-i Bidlîsî (1457-1520)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019.

Ayet ve hadislerin çevirileri italik olarak metin içinde, orijinalleri ise dipnotta verilmiştir. Yine manzum kısımların (Farsça şiirler) çevirileri de mensur kısımdan kolaylıkla ayırt edilebilsin diye italik olarak yazılmıştır. Müellifin belagatli anlatı tonu ve üslubu, çeviriye de aynı şekilde yansıtılmaya gayret edilmiştir. Metinde geçen yer ve şahıs adları olabildiğince tespit edilip dipnotlandırılmıştır. *Heşt Behişt*'in bütün ciltleri Osmanlı tarihi için orijinal birer kaynak olmakla beraber eserin sekizinci cildi, Bidlîsî'nin bizzat tanıklık ettiği ya da birinci ağızdan naklettiği dönemin olaylarını ihtiva etmesi açısından ayrıca önemlidir. Bidlîsî bu son cildi, II. Bayezid'in imar ve inşa faaliyetlerine, av şölenlerine, Cem Sultan meselesine, Osmanlı-Memlük ve Osmanlı-Venedik savaşlarına, ordunun Boğdan ve Adriyatik taraflarındaki kazanımlarına ve şehzadelerin sünnet düğünlerine ayırmıştır. Bilhassa bu cildin sonunda yer alan saray ve ordu teşkilatıyla eyalet yöneticilerine dair bilgiler ise hiçbir kaynakta rastlanmayan eşsizliktedir. Hatime kısmı ise II. Bayezid'in saltanatının son yıllarına, Selim'in babası ile olan mücadelelerine, tahtı ele geçirmesi ve kardeşlerini ortadan kaldırmasına ayrılmıştır. Kısacası metin, bir Acem bürokratının gözünden II. Bayezid'in şahsında Osmanlı hanedanı için inşa edilen imajı yansıtan, saray çevresini ve çeşitli hizipleri resmeden eşsiz bir kaynak niteliği taşır.

Metnin yayına hazırlanması sürecinde kıymetli hocalarım türlü şekillerde katkılar sundular. Hocam Prof. Dr. Feridun M. Emecen, Heşt Behişt'in özellikle II. Bayezid cildinin Bidlîsî'nin tanıklık ettiği dönem olması hasebiyle orijinal bilgiler ihtiva edebileceği düşüncesiyle dikkatimi bu yöne sevk etti. Daha sonra metni titizlikle gözden geçirerek öneri ve düşüncelerini benimle paylaştı. Hoca'mın teşvikleri sayesinde Osmanlı tarihçiliğinin âdeta çiçeklendiği II. Bayezid dönemi için literatüre orijinal bir kaynak kazandırılmış oldu. Kıymetli Hoca'ma minnettarım. Prof. Dr. Mehmet İpşirli, Prof. Dr. Abdülkadir Özcan ve Prof. Dr. İdris Bostan metni okuyarak daha iyi anlaşılması için tavsiyelerde bulundular. Prof. Dr. Ali Güzelyüz, Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç ve Prof. Dr. Mustafa Çiçekler metinle ilgili bazı problemli hususları çözmeme yardımcı oldular. Doç. Dr. Ensar Köse, Doç. Dr. Özgür Kolçak ve Dr. M. Ali Kılıç ise metinde geçen yerlerin tespiti hususunda desteklerini esirgemediler. Hepsine müteşekkirim. Son olarak metnin yayına hazırlanması sürecinde emeği geçen Türk Tarih Kurumu yetkililerine içtenlikle teşekkür ediyorum.

Vural Genç

İstanbul, 2021

KISALTMALAR

age.	**:** Adı Geçen Eser
bk.	**:** Bakınız
C	**:** Cilt
EE.	**:** Esad Efendi (*Heşt Behişt* nüshası)
haz.	**:** Hazırlayan
Ktp.	**:** Kütüphane
nr.	**:** Numara
ö.	**:** Ölümü
s.	**:** Sayfa
vr.	**:** Varak

GİRİŞ

I. İDRİS-İ BİDLÎSÎ'NİN HAYATI VE HEŞT BEHİŞTİ

A. Hayatı (1457-1520)

İdris-i Bidlîsî, babası Hüsameddin Ali Bidlîsî'nin (ö. 1504) tarikat piri Şii/Nurbahşî Seyyid Muhammed Nurbahş'ın (ö.1465'ten önce) hizmetine girmek üzere gittiği İran'ın Rey şehrinde 1457 yılında dünyaya geldi. Hüsameddin Ali'nin Rey'deki birkaç yıllık ikametinin ardından aile, 1465'ten önce Rojiki beylerinin idaresi altındaki Bidlîs'e geri döndü. İlk eğitimini buradayken babasından aldı. Akkoyunlu Uzun Hasan'ın 1467'de Karakoyunlu Cihanşah'ı yenmesinin ardından Bidlîs ve civarını istila etmesi üzerine Hüsameddin Ali ve ailesi şehrin ileri gelen bazı aileleri ile birlikte Tebriz'e göç etmek zorunda kaldı. Ailenin 1470'te kesin olarak Akkoyunlu payitahtı olan Tebriz'e yerleştiği anlaşılmaktadır. İdris, babasının ruhani koruması altında daha 14 yaşındayken 876 (1471-1472)'da Tebriz'de saraydan himaye gören entelektüel çevrelerin ilmî bahislerine, felsefi ve tasavvufi tartışmalarına katılmaya başladı ve Tebriz medreselerinde eğitimine devam etti. İdris hem şahsiyetini hem de dünya görüşünü şekillendiren Tebriz'deki bu entelektüel zümreye çok şey borçludur. 1473 yılı ilkbaharında henüz medrese çağında bir talebe olan İdris-i Bidlîsî Tebriz'de ve Merağa'da Hâce Safiyüddin Abdülmümin'in *Risâletü'l-Edvârü'l-Mûsıkî*, Nizâmüddîn Hasen b. Muhammed b. Hüseyn el-A'rec en-Nîşâbûrî'nin (ö. 730/1329 [?]) *Nizâmü'l-A'rec en-Nîşâbûrî*, Ebû Ca'fer Nasîrüddîn Muhammed b. Muhammed b. el-Hasen et-Tûsî'nin (ö. 672/1274) *Tezkiretü'n-Nasîriyye fi'l-heyʾe* adlı eserlerini kendisi için istinsah etti. Ali b. Ömer el-Kâtibî el-Kazvînî'nin (ö. 675/1277) mantığa dair kaleme aldığı *er-Risâletü'ş-Şemsiye* adlı eserine yazılan bir şerhi de (*Şerhu Risâleti'ş-Şemsiye*) 1474 senesi baharında Tebriz'de iken kopyalamıştı. Bu çabası onun daha medrese çağında iken mantık ve astronomi gibi akli ilimlere duyduğu ilgiyi gözler önüne serer. Timurlu Sultan Hüseyin Baykara'nın (1470-1506) himayesindeki Nakşibendî şeyhi Molla Câmî (ö. 898/1492) hac dönüşü Haleb üzerinden 17 Ekim 1473 tarihinde Tebriz'e geldiğinde Hüsameddin Ali ve oğlu İdris de onu karşılamaya gitti. İdris'in, şöhreti bütün İslam dünyasına yayılmış

olan Molla Câmî ile bu ilk karşılaşması, hayatının ilerleyen dönemlerinde alacağı bazı kararlar konusunda çok etkili olacaktı.

İdris-i Bidlîsî iyi bir medrese eğitiminin ardından 1480 senesinde Tebriz'de Heşt Behişt Sarayı'nda münşilik görevine başlayarak Akkoyunlu bürokrasisine intisab etmiş oldu. Bu yılın ilkbaharında henüz bürokratik kariyerinin başında olan Bidlîsî, hamisi Sultan Yakub'a *Risâle-i Rebi'ü'l-Ebrâr*'ı takdim etti. Aynı yılın sonbaharında hamisi ile birlikte Bakü ve Şirvan tarafına seyahat etti ve bu seyahatin anlatıldığı ikinci eseri olan *Risâle-i Hazâniyye*'yi ona takdim etti. Münşilik görevini sürdürdüğü yıllar içinde Sultan Yakub'un başta II. Bayezid ve Sultan Hüseyin Baykara olmak üzere birçok komşu hanedana gönderdiği nâmeleri bizzat o inşa etti. 1485 civarında Akkoyunlu sarayındaki güçlü hamilerinden Kadı İsa adına *Risâle fi'n-Nefs* adlı Arapça bir eser kaleme aldı. Akkoyunlu himayesindeyken kaleme aldığı üçüncü eseri *Risâle der İlm-i Kıyâfet*'i Sultan Yakub adına 1485-1490 yılları arasında kaleme almıştı. Bu ilk eserleri Bidlîsî'nin Doğu İran'da çiçeklenen Herat merkezli bürokratik tarih yazımı geleneğini çok iyi bir şekilde özümsediğini ve daha fazlasını yapmaya aday olduğunu gösterebilir.

Hamisi Sultan Yakub'un 1490 senesi kışında Karabağ Kışlağı'nda vebadan vefat etmesiyle çıkan kaos ortamında bir müddet himayesiz kaldı. Bu süreyi Tebriz'de geçirdi. 1493 senesi ilkbaharında Bidlîsî, kaos ortamından etkilendiği için Tebriz'den Şiraz'a, Celâleddin Muhammed Devvânî'nin (ö. 908/1502) yanına giderek birkaç yıl onun hizmetinde kaldı. Akkoyunlu sultanı Rüstem Mîrzâ'nın öldürülmesi ve Göde Ahmed'in II. Bayezid'in siyasi bir projesi olarak Tebriz'de tahta oturmasından sonra 1497'de Bidlîsî Şiraz'dan Tebriz'e döndü. Ahmed Han'ın himayesinde münşiliğine devam ederken onun, II. Bayezid'e gönderdiği ilk fetihnâmeyi bizzat kendisi kaleme aldı. Aynı senenin kışında Göde Ahmed öldürülünce Bidlîsî de saraydan uzaklaştı. İki yıl önce Tebriz'de başlayan veba salgınından etkilendi. Uzunca bir tedavinin ardından vebadan güçlükle kurtulabildi. 1498-1501 arasındaki üç yıllık dönemi şiddetli taht mücadelelerinin yaşandığı Tebriz'de geçirdi. *Heşt Behişt*'in VIII. cildindeki kısa Akkoyunlu tarihçesi ve şehzadeler arasındaki mücadeleler bu dönemki gözlemlerine dayanır. 1501 yılında Şah İsmail, Tebriz'de tahta oturunca eski Akkoyunlu ve Timurlu bürokratlarını sarayına entegre ederken bu dalgaya Bidlîsî de katıldı. O, Şah İsmail'e intisab etmek için teşebbüslerde bulundu. Bidlîsî'nin hami arama teşebbüsleri bir

yıl içerisinde sonuç verdi ve kısa süreli olarak Şah İsmail'in himayesinde kalmayı başardı. Bitmek bilmeyen istikrarsızlık ve kaostan kurtulmak, yeni hami bulmak adına Bidlîsî 1502 senesinin yazında Tebriz'den ayrıldı.

Yeni bir hami arayışındaki Bidlîsî, 1502-1503 yıllarını tehlikeli seyahatlerle geçirdi. Tebriz, Amasya ve İstanbul üzerinden daha batıya gitti. 1503 senesinin kış aylarında ilk önce Dupniçe'ye geldi. Aynı yılın baharında Dupniçe'den ayrılarak Sofya'ya geldi. Burada iken II. Bayezid adına *Risâle-i Münâzara-i Rûze ve 'Iyd* ve Şehzâde Ahmed adına *Şerh-i Kasîde-i Hamriyye*'yi kaleme aldı. Yine bu yılın Ramazan Bayramı'nda Sultan adına bir 'ıydiyye kasidesi kaleme aldı. İstanbul'a gitmek üzere Sofya'dan 1503 senesi sonbaharında ayrıldı. Önce İstanbul yakınlarındaki Azadlu'ya gelerek bir müddet burada ikamet etti. II. Bayezid'e takdim edeceği *Mir'atü'l-Cemâl*'i burada iken tamamladı. Padişah'a takdim ettiği bir diğer eser de *Hâşiye 'ala Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl* idi.

Bidlîsî, nihayet 1504 senesinin kışında Bayezid'in sarayına intisab etti. Aynı aylarda babası Hüsameddin Ali Tebriz'de vefat etti. Yine bu yılın ortasında bir imparatorluk kültür projesi olan *Heşt Behişt*'i yazma görevini resmen deruhte etti. 1504-1506 yıllarını *Heşt Behişt*'i yazmakla geçirdi. Bu süre boyunca saray içinde çok güçlü bir muhalefetle karşılaştı. Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi ve Hadım Ali Paşa'nın başını çektiği bu karşıt hizbin kara propagandaları, kısa sürede Sultan'ın gözünden düşmesine yol açtı. 1506 yılından sonra *Heşt Behişt*'i tamamlamadan yarıda bıraktı. Bu süre içinde İran'a, Şah İsmail'in himayesine girme hazırlıklarına başladı ve oradaki kadim dostları ile bu yönde ilişkiler geliştirdi. 1508-1509 yılları içinde II. Bayezid adına iki eser kaleme alıp takdim etti ve karşılığında in'âmlar aldı. Bunlardan biri Şehzâde Şehinşah adına kaleme aldığı *Kânûn-ı Şehinşâh*'tı. 1509 senesi yazında oğullarından biri İstanbul'da vefat etti. Kendisine hâlâ İstanbul mevalisinden addedilerek in'âmlar verildi. 1510-1511'de ise eşi İstanbul'da hayatını kaybetti. Yine bu süre içinde II. Bayezid'e yazdığı bir mektubunda Diyarbekir'e gitmesi için kendisine izin vermesini taleb etti. 1511'de Çemberlitaş'taki Atik Ali Paşa Medresesi müderrisliğine getirildi. Bu yıl içinde uzun zamandır İran'a dönmek için bağlantı hâlinde olduğu Şah İsmail'in yakın çevresinden Emîr Abdülvehhâb ile yazıştı. Aynı yılın Ocak ayında Edirne'deki Sultan'ın huzuruna çıkarak hac için izin istedi. Ancak bu isteğine olumlu bir cevap alamadı. Aynı senenin yazında düşmanı Hadım Ali Paşa, Şahkulu tarafından öldürüldükten sonra bir fırsatını bulup Sultan'dan

hac için izin alıp bir gemi ile İstanbul'dan ayrıldı. Yazı yolda geçirdi. Önce İskenderiye'ye vardı, ardından sonbaharda Kahire'ye ulaştı. 1512 kışında bir müddet Kanısav Gavrî'nin yanında kaldı, onun adına *Risâle fi Esrâri's-Sıyâm* adlı bir eser kaleme aldı ve ardından kış aylarında Mekke'ye gitmek için Kahire'den ayrıldı.

Mekke'ye gelerek hac görevini yerine getirdikten sonra *Heşt Behişt*'i yeniden yazmakla meşgul oldu. Kazasker Mevlânâ İsa Savecî ile Şeyh Necmeddin Mes'ud'un divanlarını bir araya getirdi. Bu süre içinde bir taraftan da Şah İsmail ile irtibata geçti. Karşılıklı mektuplaşmanın ardından Tebriz'e dönmek için hazırlıklara başladı.

Şah İsmail'in himayesine girme arifesindeyken 1512-1513 senesi kışında Selim'den İstanbul'a dönmesini isteyen bir mektup aldı. Bu mektup üzerine Şah İsmail ile olan bağlantısını yarıda keserek İstanbul'a dönmek üzere Mekke'den ayrıldı. 1513 senesi sonbaharında Konya'ya geldi. Buradayken Baba Nimetullah Nahçivânî ile görüştü ve *el-İbâ 'an el-Mevâki'i'l-Vebâ* adlı eserini tamamladı. 1513-1514 kışında içinde iki buçuk yıl uzak kaldığı İstanbul'a geri döndü. Selim'in huzuruna çıkarak Mekke'de iken üzerinde çalışmalarını sürdürdüğü *Heşt Behişt*'i son hâli ile Sultan'a takdim etti.

Bir müddet sonra Padişah, Edirne'de Çaldıran öncesi sefer hazırlığında iken ona haklarının geri iade edilmesi ile ilgili bir mektup yazıp gönderdi. Aynı yılın baharında ordu ile birlikte İran'a hareket etti. Çaldıran Savaşı sonrasında ordu ile birlikte Tebriz'e gitti ve bir müddet burada ikamet ederek babasından kalma kitapları bir araya getirmeye çalıştı. Aynı senenin sonbaharında Padişah tarafından gönüllü propagandist olarak Kürt beylerinin arasına gönderildi. 1514-1516 yılları arasında Padişah'ın siyaseti çerçevesinde iki yıl boyunca İran'ın kuzeyi ve batısında geniş bir coğrafyada faaliyet yürüttü. Buradaki birçok Kürt beyini Osmanlı tarafı ile bağlaşık kılarak Safevilerin bölgedeki siyasi hâkimiyetine son vermede önemli roller üstlendi. Siyasi faaliyetlerinin yanında ilmî faaliyetlere de zaman ayırdı; *Hakku'l-mübîn fî şerhi Hakka'l-yakîn* şerhinin müsvedde hâlini 1516'da temize çekti. 1516 senesi içerisinde Diyarbekir'de bulunan Bidlîsî, Bıyıklı Mehmed Paşa ile aralarındaki muhalefetten dolayı Selim tarafından geri çağırıldı. Bidlîsî, bu emir üzerine şehirden ayrılarak Şâm'daki Sultan'ın yanına geldi. Aynı senenin kışında Padişah ile birlikte Kudüs'ü ziyaret etti. 1517'de Kahire'nin alınmasından sonra bir müddet burada kaldı. İbrahim Gülşenî ile vakit geçirdi ve Sultan tarafından Ebu'l-Bahâ Kemâleddin Muhammed bin Musâ ed-Demirî'nin

(ö. 808/1405) *Hayâtü'l-Hayavân* adlı eserini Farsçaya tercüme etmekle görevlendirildi. Kahire'de iken yeni alınan topraklarda uygulanan yönetim ile ilgili sert eleştirileri ve bunu yazılı olarak (*Kasîde-i Mısriyye*) Padişah'a iletmesinden dolayı Selim'in gazabına uğradı. Selim onun derhâl Kahire'den İstanbul'a dönmesini emretti. Bidlîsî bunun üzerine İstanbul'a dönen bir gemiyle hayal kırıklığı içinde şehirden ayrıldı.

İstanbul'a döndükten sonra Sultan'ın himayesinden uzak üç yılını (1517-1520) ilmî faaliyetlerle geçirdi. Molla Câmî'nin *Çehel Hadîsi*'nin Farsça şerhine başladı. *Selimşahnâmesi*'ni tamamlamaktan vazgeçse de *Risâle-i Tîğ û Kalem* adlı küçük risalesini bu dönemde tamamladı. 7 Zilhicce 926/18 Kasım 1520'de 63 yaşında İstanbul'da vefat etti[1].

B. *Heşt Behişt* Nasıl Okunmalı?

İdris-i Bidlîsî 1502 yazında Tebriz'den ayrılarak başlattığı himaye arayışını 1503 senesi sonunda İstanbul'da tamamladı. 1503 senesini Sofya ve etrafında geçirirken II. Bayezid ile irtibat kuran Bidlîsî bütün hazırlıklarını tamamladıktan sonra 1503 senesi sonunda onun huzuruna çıktı. Kaleme aldığı birkaç eseri takdim edip Sultan'dan himayesini taleb etti. Kendisinin ifadelerine göre aralarında Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi'nin de olduğu bir ulema heyeti tarafından adeta ilmî bir yeterlilik imtihanına tabi tutuldu. Bidlîsî'nin yetkinliğine kanaat getiren bu heyet, Padişah'a olumlu görüş bildirdi. Bu şekilde 1502'de başlayan uzun himaye arayışı 1503 senesi sonunda tamamlanmış oldu.

Sofya'dayken dile getirdiği hanedan tarihi yazma isteği şimdi II. Bayezid tarafından kendisine resmen tevdi edildi. Bidlîsî bu süre içerisinde saray çevresinde doğrudan Padişah'ın himayesi altında kaldı. Himayesinin devamı ya da daha iyi bir mevki elde etme durumu, tamamlayacağı bu hanedan tarihine bağlıydı. Onun için her şekliyle mükemmel ve model alacağı tarihler gibi ölümsüz olması gerekmekteydi. Bidlîsî, II. Bayezid'in direktifleri doğrultusunda İlhanlı ve Timurlu tarihleri üslubunda olacak olan Osmanlı hanedan tarihini kaleme almaya başladı. Bu, İmparatorluğun değişen siyasetinin ve kültür politikasının bir emaresiydi. Farsça kaleme alınacak olan

1 İdris-i Bidlîsî'nin hayatına ve faaliyetlerine dair biyografik mahiyetteki bu bilgiler konu ile ilgili kitabımızdan özetlenerek nakledilmiştir. Daha ayrıntılı bilgi için bk. Vural Genç, *Acem'den Rûm'a Bir Bürokrat ve Tarihçi: İdris-i Bidlîsî (1457-1520)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019, s. 2-350.

bu hanedan tarihiyle İmparatorluğun emperyal iddiaları ve İslam dünyası liderliği tezleri, Farsçanın *lingua franca* olduğu geniş bir coğrafyada dolaşımda olacak, rakiplerine ulaştırılabilecekti. Padişah'ın hem kütüphanesinde bulunan kitaplar hem de söylemleri uzun zamandan beri böyle bir niyetinin olduğunu gösteriyordu. Böyle bir üslup tayini aynı zamanda Bidlîsî'nin geldiği tarih yazımı ekolü ile birebir uyuşuyordu. Daha açık bir ifadeyle bu görevi ondan daha iyi yapacak birisi bulunamazdı.

Bidlîsî 1504 yılı ortalarında eserini kaleme almaya başladı. *Heşt Behişt*'i belli bir kronolojik sıra takip etmek yerine II. Bayezid'den geriye doğru yazdığı görülür. Eserin iki farklı nüshası dikkatle incelendiğinde sonuç olarak *Heşt Behişt*'e 1504 ortalarında ilk olarak II. Bayezid dönemini kaleme almakla başladığı, geriye doğru karmaşık bir sıra izlerken 910'lara (1504-1505) gelindiğinde Orhan Bey dönemini tamamladığı, 912/1506-1507 yılında ise tekrardan II. Bayezid cildine dönüp bazı ilaveler yaptığı söylenebilir[2].

Bidlîsî her cilt için farklı kaynaklara müracaat etti. Osman Bey'den Fatih Sultan Mehmed dönemine kadar çoğunlukla daha önce yazılmış kroniklerden istifade etti. Bu kaynakları karşılaştırarak kullanacağı rivayetlerin sağlamlığını da ölçmüş oldu. Zira Padişah'a sadece doğru olan rivayetleri aktaracağı, yanlış olanlara hiç meyletmeyeceğine dair söz vermişti. Her ne kadar daha önce kaleme alınmış kronikleri dil ve üslup yönünden beğenmeyip sert bir şekilde eleştirse de onları belagatli bir anlatımla daha okunabilir bir hâle getirdiğini söylüyordu. Bu şekilde kuru bir anlatıma sahip olduğunu söylediği bu hikâyeleri, takip ettiği İlhanlı-Timurlu tarih yazım pratikleri gereği renklendirdiğini iddia ediyordu. Her ne kadar Bidlîsî eserinin sade ve anlaşılır bir üsluba sahip olduğunu söylese de bu aslında kendi yaratıcılığına yapmış olduğu tevazuyla karışık bir göndermeydi. Geldiği ekol itibarıyla Bidlîsî gibi birisinden zaten sade üsluba sahib bir metin inşa etmesi beklenemezdi. Bütün bir metin dikkatle okunduğunda metaforik anlatımın, gerçek manayı perdeleyen bir yoğunlukta kullanıldığı görülür. Bidlîsî kaleme aldığı destanlar için neredeyse hep aynı sahneyi kullanmayı tercih etmiştir. Gülistan, gül, lale, zambak, sünbül, bülbül, papağan, nevruz, çemenzâr, bahar, bulut, ırmak, söğüt, çınar, saba, nesim, güneş, ay, yıldızlar vs. onun bu metaforik kurgusunun ve mecazi sahnesinin anahtar kelimeleri ve değişmez oyuncularıdır. Öyle ki çoğunlukla tarihsel bilgi, kaleme almak için seçtiği konuların hacminin

2 Eserin kaleme alınma sürecine dair ayrıntılı olarak bk. Genç, *age*., s. 180-220.

ancak üçte birlik gibi çok az bir kısmını oluşturur. Metnin geriye kalan üçte ikilik kısmı ise belagatten ibarettir. Hatta bazı başlıklar altındaki anlatıdan tarihsel bir bilgi çıkarmak neredeyse imkânsızdır. Bidlîsî'ye göre bütün büyük hükümdarların tarihleri bu tarzda kaleme alınmıştır; eserin okunmasını ve hafızalarda kalmasını sağlayacak şey de bu üslubudur. Bidlîsî, Fatih ve II. Bayezid dönemleri için ise daha çok sözlü kaynaklara ve birtakım defterhane kayıtlarına dayandı. Fatih döneminin bir kısım saray erkânı hâlâ hayatta olduğu için onları dinlemekle işe başladı. Bayezid dönemi için ise tamamen sözlü kaynaklara, bir kısım defterhane kayıtlarına ve bizzat kendi gözlemlerine dayandı. II. Bayezid'in yanında saray erkânına dair anlatılara da yer vererek onları ölümsüzleştirdiğini düşünüyorsa da bu aslında karşılıklı işleyen bir himaye ilişkisiydi. Eserin yedinci ve sekizinci ciltlerine saray erkânı, bürokratik ve askerî çevrelere dair geniş biyografik bilgiler ekledi. Dolayısıyla eserin en orijinal kısımları Fatih ve II. Bayezid dönemleridir denilebilir[3].

Bidlîsî eserini kaleme alırken şöyle bir usul takip etti: her cildi tamamladığında temize çekilmesi için yardımcı olarak tayin edilen iki kâtibe veriyordu. Müsvedde nüshanın temize çekilmesinden sonra Bidlîsî son hâlini Padişah'a takdim ediyordu. Bunun karşılığında da kendisine inamlar veriliyordu. *Heşt Behişt*'in bütün ciltleri bu şekilde aşamalı olarak Padişah'a takdim edildi. II. Bayezid bizzat nüshayı okuyor, hatta metne müdahale ettiği de oluyordu. Kendisine verilen inamlar, onun emsalleri arasında nasıl da imtiyazlı bir konumda tutulduğunu göstermeye yeter.

Bidlîsî, iki buçuk sene süren yoğun bir çalışmadan sonra *Heşt Behişt*'i 1506 senesi ortalarında bitirebildi. Dibacesiz ve hatimesiz bu ilk nüsha, ilk sekiz Osmanlı padişahına hasredilmişti. Eserin başlığı da buna göre kurgulanmıştı. Bidlîsî, Padişah'ın kendisine verdiği vaatleri (mülki ve mali vaatler) yerine getirdiği takdirde dibace ve hatimeyi ekleyerek eseri tamamlayacağı sözünü verdi. Eserin yazım sürecinde saray içinde karşılaşmış olduğu sert muhalefet, onu dibace ve hatimeyi adeta rehin tutmaya itmişti. Ancak Kazasker Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi ile vezir Hadım Ali Paşa'nın başını çektiği Bidlîsî karşıtı bir hizip onu ve eserini çoktan karalamaya başlamışlardı bile. Bu muhalefet, eserini kaleme almaya başladığı anlardan itibaren ortaya çıkmıştı. Bu, aslında Fatih döneminden beri Osmanlı sarayındaki Acem karşıtlığının

3 Eserin kaynakları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Genç, *age*., s. 473-534.

bir başka yansımasıydı. Söz konusu muhalif güruh, eserin hem dilini hem de içeriğini sert bir şekilde eleştirdiler. Bu kadar kapsamlı bir eserin böyle kısa bir sürede yazılmasının mümkün olamayacağını savunarak Bidlîsî'nin bir yerlerden aşırmış olduğunu iddia ettiler. Hatta üslubun anlaşılmaz ve anlamın kapalı olduğunu öne sürerek eseri gözden düşürmeye çalıştılar. Öyle ki işi eserde İran şahlarının övüldüğü iddiasına kadar vardırdılar. Bu hizbin yaptığı kara propaganda, Padişah'ı da kısa sürede etkiledi. Bidlîsî, muhaliflerin eser hakkındaki görüşlerini açıklıkla dile getirirken Padişah'ın bu hususta neler düşündüğüne, onların sözleriyle nasıl ikna olduğuna hiç değinmez. Padişah vaatlerini yerine getirmeyince Bidlîsî de dibace ve hatimeyi eklemekten vazgeçti. Bir anlamda eser tam manasıyla Padişah'a sunulmadan yarıda bırakıldı denilebilir[4].

Bidlîsî 1506'dan hacca gideceği 1511 senesine kadar beş yıl boyunca bir ucuyla saraya eklemlenen himaye görenler çevresinde yer aldıysa da *Heşt Behişt*'i tamamlamak niyetiyle bir girişimde bulunmadı. Ona göre eser her ne kadar Osmanlı padişahları adına kaleme alınmışsa da kendi malıydı ve kendi tasarrufu altında olduğu için istediği düzenlemeyi yapabilirdi. Dibace ve hatimede, yaşadığı bu sıkıntıları kaleme alacağından uygun bir fırsatın gelmesini kolladı. İstanbul'da Padişah çevresinde iken bu düşündüklerini yazması şimdilik imkânsızdı.

Bidlîsî bu süre içerisinde İstanbul'dan ayrılmayı hesablamaya başladı. Eserin nüshalarının bir kısmı kendi yanında diğer bir kısmı ise Hazîne-i âmire'deydi. 1511 senesinde payitaht siyasi bir kaosla çalkalanırken hacca gitmek için izin aldığında yanına bu nüshaları da aldı. Nihai hedefi uzun zamandır irtibat hâlinde olduğu Şah İsmail'in himayesine tekrar girmekti. Tebriz'e döndüğünde eserin dibace ve hatimesini dilediği gibi yazabilecekti. Hatta Şah İsmail adına bir tarih yazmayı bile planlıyordu.

Bidlîsî, metnin yeniden tashihine düşündüğünden çok daha erken başladı. 1512 senesinde vardığı Mekke'de hac vazifesini yerine getirdikten sonra Şah İsmail'in himayesine girme arifesinde kendi zihin dünyasını müstakbel hamisinin dünya görüşüne uyacak şekilde yeniden inşa etmeye başladı; bu inşa faaliyeti hâliyle *Heşt Behişt*'e de yansıdı. Bu aslında 1506 yılında Bayezid'e takdim aşamasında iken yarıda bıraktığı eserinin yeniden inşası anlamına geliyordu. Artık Osmanlı patronajı altında olmadığı ve eski hamisine takdim

4 Ayrıntılı bilgi için bk. Genç, *age.,* s. 220-253.

etmediği için bu değişiklikleri rahatlıkla yapabileceğini, kitap üzerindeki her türlü tasarrufun kendisine ait olduğunu biliyordu. Zaten İstanbul'da iken mukaddime ve hatimeyi yazmaması onun istediklerini yazabileceği daha rahat bir ortamın oluşmasını beklemesiyle açıklanabilir. Onun gözünde eserin İstanbul'da kalan nüshaları dibacesiz ve hatimesiz olduğu için tam değildi. Dolayısıyla planladığı birçok değişikliğin yapılmadığı bu nüshaların hiçbir geçerliliği de yoktu. Bunun için yanında getirdiği 1506 yılına ait müsveddeleri esas alarak Mekke'de iken *Heşt Behişt*'i yeniden kaleme almaya başladı. Bu çerçevede bazı ekleme ve çıkarmalar yaptı. Bu tashihi, gelişigüzel değil de belli bir mantık çerçevesinde yürüttü. Hiçbir hamisi olmayan, kendi tasarrufundaki kitaba o anki özgür iradesi ile müdahale etti.

Bu tashih kapsamında eserin ana gövdesine bir mukaddime, bir hatime ve bir de şikâyetnâme ekledi. İstanbul'da iken yazamadığı, yazmaktan çekindiği düşüncelerini özgürce kaleme alarak okuyucuya sundu. Sekiz cildin tamamı üzerinde değişiklikler yaptı. Sekizinci ciltte yaptığı değişikliler daha çok saray çevresinde yaşadıklarını özetler niteliktedir. Örneğin karşıt hizbe ait bütün övücü ifadelerini eleştirel görüşlerle değiştirdi. Kısa bir Akkoyunlu tarihçesi ilave etti. Bu kısım tamamen kendi tecrübe ve gözlemlerine dayandığı için oldukça orijinaldir. Böylece eski hamilerine olan vefa borcunu yerine getirmiş oldu. Timur ve Şah İsmail'e dair çarpıcı yeni birtakım görüşlerini kaleme alarak ekledi. Bu çerçevede Timur'u eşsiz bir konuma taşırken Şah İsmail'e de müceddid rolü biçti. Böylece 1506 tarihli ilk nüsha ile 1512'de tamamlanan ikinci nüsha olmak üzere iki farklı *Heşt Behişt* nüshası ortaya çıktı. Bidlîsî yeniden tashih ettiği 1512 nüshasında bu ilk nüshaya tam vurgusu yaparak *Heşt Behişt-i Ekber* ve *Heşt Behişt-i Kebîr* şeklinde referans verir[5]. *Heşt Behişt* nüshalarının bu iki nüshadan çoğaltıldığı burada söylenmelidir. Eser İstanbul'da defalarca istinsah edildiği gibi Isfahan, Meşhed ve Şirvan gibi yerlerde de okuyucu buldu. Böylece bir anlamda yazılış amacına uygun düşmüş oldu.

16. yüzyılın başında Osmanlı tarih yazımı için bir dönüm noktası teşkil eden *Heşt Behişt* şimdiye kadar yazılmış en detaylı hanedan tarihi olduğu gibi edebî inşa tarzının Osmanlı tarih yazımındaki ilk ve en mükemmel örneği idi. Bidlîsi bu tarzıyla kendi döneminde Timuri nosyona sahip Türkçe bir tarih kaleme alınmasına da dolaylı yoldan katkıda bulundu. Her ne kadar

5 Ayrıntılı bilgi için bk. Genç, *age.,* s. 461-473.

Heşt Behişt bir Osmanlı hanedan tarihi ise de Bidlîsî, tarih yazım geleneği itibarıyla bir Osmanlı tarihçisinden çok İlhanlı-Timurlu tarihçiliğini temsil ediyordu. Bidlîsî'nin Osmanlı tarih yazıcılığına katkısı sanıldığı gibi sadece İrani-Timuri emperyal nosyonu, Osmanlı tarih yazımında uygulaması değil, *divân-ı inşâ* bürokrasisinden gelen bir münşi olarak inşa geleneğinin pratiklerini hanedan tarihine uyarlaması olmuştu. Münşi olmanın bilinciyle eserini kaleme alırken saraya ait arşiv kayıtlarını ve münşeatları kullanması, halefleri Celâlzâde Mustafa Çelebi ve Mustafa Âli'nin de ondan esinlenerek deneyeceği yeni bir tarzdı. *Heşt Behişt* yazılış mantığına uygun olarak ideal bir hükümdarlık fikri ve imajı inşa edebildi. Bidlîsî, Osmanlı padişhlarının İslam'ın yegâne hamisi oldukları iddiasını her fırsatta bütün metin boyunca işledi. İmparatorluğun değişen siyaseti ve kültür politikalarının bir gereksinimi olarak hanedan için emperyal bir imaj çizdi. Rakip hanedanları benzer iddialarından mahrum bırakmayı hedefliyordu. İmparatorluğun emperyal iddialarının propaganda edildiği bu metin kısa sürede geniş bir coğrafyada dolaşıma girecekti.

16. yüzyılın ortalarında ve sonunda Bidlîsî'den saygıyla bahseden Celalzâde ve Âli gibi bürokratlıktan gelme tarihçiler, tarih yazımı, metodu ve bilinci konusunda onu model aldılar. Biri, yüzyılın ortalarında, diğeri ise sonlarında tarih bilinciyle eserini kaleme alan bu iki Osmanlı bürokratı ve aydınının, Bidlîsî'yi, eserini yüksek edebî üslup ve tarih bilinciyle kaleme alan müellifler arasında ilk sırada zikretmesi *Heşt Behişt*'in üslubunun onları ne kadar büyülediğini ortaya koyar niteliktedir. Ayrıca münşiliğine borçlu olduğu edebî inşa tarzı, bir müddet sonra Osmanlı bürokrasisi ve ilmiye sınıfından gelen seçkinler tarafından model alındı. Bidlîsî'nin yüksek Farsça edebî-tarihçilik geleneği bir müddet sonra önce Kemalpaşazâde ardından Celâlzâde, Hoca Sadeddin ve Âli gibi tarihçiler tarafından Osmanlı tarih yazımıyla bütünleştirilerek zarif bir tarzın doğmasına vesile oldu. Kuşkusuz bu saray tarzı tarihçiliğin yanında, sade ve basit bir tarza sahip yerli tarih yazımı da devam etti. Bidlîsî, Celâlzâde, Hoca Sadeddin ve Âli, bir tarafta belli bir kesime hitab eden yüksek edebî inşa tarzını temsil ederken diğer taraftan Âşıkpaşazâde ve Neşrî tarzında belagatten uzak Osmanlı tarihleri kaleme alınmaya devam etti. Osmanlı tarih yazımındaki bu iki ana ekolden ilkinin lokomotifi Bidlîsî oldu. Eserin dili ve üslubu Osmanlı sahası için önesi olmayan bir yenilik sayılırdı. İlhanlı ve Timurlu tarih yazım pratiklerini Osmanlı sahasında başarılı bir şekilde uygulayan Bidlîsî'nin bu belagatli tarzı sonraki saray tarihçilerinin yetişmesinde de önemli rol oynadı. Eser tarz, üslup ve içeriğiyle Osmanlı tarih

yazımını derinden etkiledi. Sade bir dil ve üslup geleneği yerini yavaş yavaş bu belagatli anlatıma bıraktı. Eserlerini Türkçe kaleme alanlar bile Bidlîsî'nin belagatli üslubununun taklitçisi oldular. 16. yüzyılın birçok muteber tarihçisi *Heşt Behişt*'i kullandıkları kaynakların başında sıraladı. Hoca Sadeddin Efendi *Heşt Behişt*'i neredeyse birebir kopyalarken Mustafa Âlî çoğunlukla müracaat ettiği kaynak arasında zikretti. Eserin bu şöhreti Bidlîsî'nin de öngörüde bulunduğu gibi sınırları aştı. Safevi kronik yazarı Hasan-ı Rumlu (ö. 1578) *Ahsenü't-Tevârîh* adlı eserinin Osmanlı padişahlarına dair olan kısmı için büyük ölçüde *Heşt Behişt*'ten faydalanmıştı[6].

Neticede *Heşt Behişt* ile esas gayesi olan hanedanla anılacak bir tarih kitabı vücuda getirmeyi ve kendi zamanına kadar kaleme alınmış olan Osmanlı tarihlerini -hatta kendisinden sonraki bazı tarihleri bile- gölgede bırakmayı başardı. Kemalpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osmanı*'nın uzunca bir süre *Heşt Behişt*'in çevirisi olarak algılanması, Hoca Sadeddin Efendi'nin ise *Tâcü't-Tevârîh*'i kaleme alırken *Heşt Behişt*'i neredeyse satır satır kopyalaması bu iki önemli eserin *Heşt Behişt*'in gölgesinde kaldığını gösteren en açık örneklerdir.

6 Ayrıntılı bilgi için bk. Genç, *age.,* s. 540-569.

KAYNAKLAR

Behiştî Ahmed Çelebi, *Târîh-i Behiştî: Vâridât-ı Sübhânî ve Fütûhât-ı Osmânî (791-907/1389-1502)*, haz. Fatma Kaytaz, C 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016.

Genç, Vural, *Acem'den Rûm'a Bir Bürokrat ve Tarihçi: İdris-i Bidlîsî (1457-1520)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019.

Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü't-Tevârîh*, C 2, Tabhâne-i Âmire, İstanbul 1279.

İbn Kemâl, *Tevârîh-i Âl-i Osman VIII. Defter*, haz. Ahmet Uğur, Türk Tarih Kurumu Yayınları 1997.

İdris-i Bidlîsî, *Heşt Behişt*, Süleymaniye Ktp., Nuruosmaniye nr. 3209.

İdris-i Bidlîsî, *Heşt Behişt*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi nr. 2198.

İdris-i Bidlîsî, *Heşt Behişt*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya nr. 3451.

Mehmed Neşrî, *Aşiretten İmparatorluğa Osmanlı Tarihi (1288-1485),* haz. Necdet Öztürk, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.